

PAPER

XALQ OG‘ZAKI IJODIDA CHO‘PON KONSEPTI

Shokirova Mohinur Shokir qizi^{1,*}

¹Iqtisodiyot va pedagogika universiteti 2–bosqich talabasi

*shokirova@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada cho‘pon obrazi konsepti, uning turli madaniyat va adabiyotlarda qanday shakllangani o‘rganiladi. Cho‘pon obrazi xalq og‘zaki ijodida, mifologiya va adabiy asarlarda qanday talqin etilgani tahlil qilinadi. Ushbu obraz o‘zbek adabiyoti va madaniyatida alohida o‘rin egallab, ozodlik, donishmandlik va tabiat bilan uyg‘unlik timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Adabiy asarlarda cho‘pon ko‘pincha xalq donishmandligi, mehnatsevarlik va fidoyilik timsoli sifatida tasvirlanadi. Tadqiqotda tarixiy, badiiy va falsafiy jihatlar yoritilib, cho‘pon timsolining konsepti o‘rganiladi. Ayniqsa, Sharq va G‘arb adabiyotlaridagi cho‘pon obrazi qiyosiy tahlil qilinib, ularning o‘ziga xos xususiyatlari ko‘rsatib beriladi. Cho‘pon faqatgina qo‘y boquvchi emas, balki inson va tabiat o‘rtasidagi bog‘liqlik, axloqiy va ijtimoiy munosabatlarning ramziy ifodasi ekanligi qayd etiladi.

Key words: konsept, cho‘pon, donishmand, obraz, folklor, chorvador, doston.

Obraz — bu adabiyot, san‘at va boshqa ijodiy yo‘nalishlarda inson yoki voqelikning badiiy gavdalantirilgan shakli. U real hayotga asoslangan bo‘lishi yoki mutlaqo fantastik, ramziy tus olishi ham mumkin. Adabiy obraz – bu asardagi qahramon, uning xatti-harakati, ichki dunyosi va fikrlari orqali muallif g‘oyasini ifodalovchi timsol. Obraz individuallashtirilgan bo‘lishi bilan birga, muayyan ijtimoiy qatlam, millat yoki davr vakili sifatida ham tasvirlanishi mumkin. Obraz – bu oddiy personaj yoki tasvir emas, balki ijodkor tomonidan hayotiylik, ramziy

ma‘no va estetik go‘zallik bilan boyitilgan badiiy hodisadir. “Obraz san‘at va adabiyotning obrazlar vositasida voqelikni aks ettirish haqidagi asosiy tushunchasidir. Adabiyot va san‘at voqelikni obrazlar vositasida aks ettirar ekan, har bir asarda tasvirlangan narsa, predmet yoki ishtirok etuvchi shaxslar keng ma‘noda obraz deyiladi.”

Cho‘pon obrazi xalq og‘zaki ijodi, adabiyot va tarixiy asarlarda keng uchraydi. U faqat chorvador emas, balki donishmand, tabiat bilan uyg‘un yashovchi va ba‘zan xalq himoyachisi sifatida tasvirlanadi. Cho‘pon – chorvachilik bilan

Compiled on: February 2, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to Advances in Science and Humanities for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

shug'ullanadigan, tabiat qo'ynida yashovchi va mol-holni boqib, boqimiga mas'ul shaxsdir. U ko'pincha o'z hayoti davomida tabiat qonunlarini chuqur anglaydi, yulduzlar bo'yicha yo'l topadi va jonivorlar tabiatini yaxshi tushunadi. Xalq tasavvurida cho'pon – mehnatkash, halol va oqilona hayot kechiruvchi inson sifatida gavdalanadi. Ba'zan u dostonlarda yoki ertaklarda qahramon darajasiga ko'tariladi. Tarixdan ma'lumki, Markaziy Osiyodagi ko'plab xalqlar chorvachilik bilan shug'ullangan. Xususan, o'zbek, qozoq, qirg'iz, turkman va boshqa turkiy xalqlarning hayotida chorvachilik muhim o'rin egallagan.

Tarixiy jihatdan cho'pon obrazi ko'chmanchi chorvador xalqlarning turmush tarzi bilan chambarchas bog'liq. O'rta Osiyo, Shimoliy Afrika, Kavkaz, va Yaqin Sharq xalqlari asrlar davomida chorvachilik bilan shug'ullangan. Tarixda ko'pchilik cho'ponlar o'zining ko'p yillik tajribasi tufayli dono va hayotiy bilimlarga ega insonlar sifatida qabul qilingan. Masalan, xalq og'zaki ijodida cho'ponlar ko'pincha aqli maslahat beruvchi, kelajakni oldindan ko'ra oluvchi yoki boshqalarga o'z donoligi bilan yordam beruvchi obrazda gavdalanadi.

O'zbek xalq dostonlari, ertaklari va rivoyatlarida cho'pon obrazi ko'p uchraydi. Masalan, Alisher Navoiyning asarlarida ham cho'pon obrazini donishmand, oqil inson sifatida uchratish mumkin. Bundan tashqari, Sharq adabiyotida ham ko'plab cho'pon qahramonlari bor. Masalan, arab xalq ertaklari yoki turkiy dostonlarda cho'ponlar shunchaki oddiy mehnatkash emas, balki bilimdon va hatto payg'ambarona xislatlarga ega insonlar sifatida tasvirlanadi. Islom tarixida cho'pon obrazi payg'ambarlar hayoti bilan bog'liq. Masalan, Islom dini asoschisi Muhammad (s.a.v.) yoshlik chog'ida cho'ponlik qilgan. Shu sababli, sufiylikda ham cho'pon obrazi botiniy ma'no kasb etadi. Ularning hayoti ramziy ma'noda insonning ruhiy sayohatini ifodalaydi. Cho'pon obrazi tarixiy jihatdan ko'chmanchi chorvador jamiyatlarning muhim qismi bo'lib, u faqat oddiy chorvador emas, balki donishmand, tabiat va hayvonlar tilini tushunuvchi inson sifatida shakllangan.

Adabiyot va folklorda esa bu obraz hayotiy tajribasi bilan o'z atrofida qilargalarga yo'l ko'rsatuvchi

ramziy qahramon sifatida gavdalanadi. Cho'ponlik eng qadimiy mashg'ulot bo'lib, hayvonlar ilk bor qo'lga o'rgatilgan. Cho'pon aslida uy hayvonlarini yovvoyi hayvon (yirtqich)lardan yoki o'g'rilardan himoya qiluvchi (shabbon), boquvchi, qorovul shaxs bo'lgan. Dastlab shaxsiy mol (o'ziniki), keyinchalik chakana mol (o'zgalarni), so'nggi davrlarda ferma(davlatni) molini boquvchilar ham cho'pon deyilgan. Mol boqtiruvchilar, ya'ni xo'jayinlar cho'pon nutqida og'aliq, otalik (og'aliq yoki otaliq qiluvchi, g'amxo'r ma'nosida) deb atalgan. Og'aliq (otaliq) qiluvchilar cho'ponga beriladigan pul (mol, haq) so'zlari o'rnida enchi, sovun so'zlarini qo'llaydilar. Ma'lumki, har bir og'aliq (otaliq)ning o'z mollariga soladigan en (tamg'a)lari bo'ladi. Ferma mollarining esa qulog'i sirg'alangan bo'ladi (shaxsiy mollardan ajralib turishi uchun). Bunda davlat moli tushunchasi bilan ifodalangan. Chorvachilik jamiyat hayotida, taraqqiyotida asosiy omil, hattoki odamni qurbonlik qilishdan, insoniyatni odamxo'rlikdan qutqargan vosita hisoblanadi.

Abu Hasan an-Nadviyning "Payg'ambarlar tarixi" asarida Payg'ambarimiz Muhammad(s.a.v.) ning yoshligida mol boqishlari haqida aniq ma'lumotlar keltirilgan. Bu holat Islom tarixidagi boshqa manbalarda ham uchraydi. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) bolalik va yoshlik yillarida Makka atrofida qo'y va mol boqish bilan shug'ullanganlar. Amakisi Abu Tolib qaramog'iga o'tgan odamlarning qo'ylarini ma'lum haq evaziga boqqan. Bu ish asosan Arabistondagi qabilalar orasida keng tarqalgan bo'lib, hayvonlar orasida eng yuvoshi bo'lgan qo'yni boqish hamma payg'ambarlar qilgan ish. Ular orasida ham chorvachilik bilan shug'ullanganlar ko'p bo'lgan, chunki bu ish ularni ma'lum ma'noda o'z ummatlariga rahbarlik qilishdek mas'uliyatli ishga tayyorlar edi.

Hadislarda kelishicha, Rasululloh (s.a.v.) shunday deganlar: "Alloh hech bir payg'ambarni jo'natmagan, magar u qo'y boqmagan bo'lsa. Sahobalar: "Siz hammi, yo Rasululloh?" – deb so'rashdi. Payg'ambarimiz (s.a.v.): "Ha, men ham Makka aholisi uchun mol boqardim", – dedilar" (Buxoriy rivoyatida).

Payg'ambarlarimizga cho'ponlik qilish vazifasi yuklatilishining bir necha sabablari bo'lgan.

Birinchiidan, chorva mollarini boqish insonni sabr-toqatli, mehnatsevar va mustaqil bo'lishga o'rgatadi. Payg'ambarimiz (s.a.v.) yoshligidanoq mehnat qilishga odatlanganlar.

Ikkinchiidan, tabiatda uzoq vaqt qolish, yolg'izlikda tafakkur qilish ularga Allohning qudrati haqida chuqurroq o'ylash imkonini bergan. Uchinchiidan, kelajakdagi risolatga tayyorgarlik – odamlarni boshqarish, ularga yetakchilik qilish uchun avval hayvonlarni boshqarish va parvarish qilish tajribasini o'tash ham tarbiyaviy ahamiyat kasb etgan. Demak, Muhammad (s.a.v.) yoshlik chog'ida qo'y va mol boqish bilan shug'ullanganlari ishonchli manbalarda tasdiqlangan va bu ularning shakllanishida muhim bosqichlardan biri bo'lgan.

Cho'pon obrazi o'zbek adabiyotida xalq og'zaki ijodi, dostonlar va romanlardagi ijtimoiy muhit bilan bog'liq holda shakllangan muhim badiiy timsollardan biridir. Bu obraz ko'pincha mehnatkash, sadoqatli va tabiat bilan uyg'un yashovchi inson sifatida tasvirlanadi. O'zbek xalq og'zaki ijodining nodir namunalari biri bo'lgan.

“Kuntug'mish” dostonida ishtirok etgan cho'pon obrazi mehribonligi va saxiyligi bilan ulug'lanadi. Bosh obraz Kuntug'mishga eng qiyin vaziyatda yordam berib, asar qahramonlarini mushkul holatdan olib chiqib ketishga yordam beradi.”

Kuntug'mish:

So'rasang cho'ponku bo'yla holimni,
Uch kun bo'ldi boy berganman gulimni,
Quvalab ko'rolmadim karvon zolimni,
Bu yig'lagan sho'rlar mening ulimdir.

Alqissa, cho'pon:

–E, unday bo'lsa men ikkita tuqqan qo'yni ushlayin, birovini siz emizing, birovini menemizay, – dedi. Cho'pon qo'yni ushlab, poychasini gadoyni qo'lga berib, “emizing” dedi. Birovini cho'pon emizdi. Ikkovining qorni to'yib, yetimak qo'ziday uxlab qolishdi.”

Quyidagi misralar “Kuntug'mish” dostonida cho'pon tomonidan Kuntug'mishga berilgan muhim hayotiy maslahatlardir. U inson hayotining o'tkinchiligi va ehtiyotkorlik bilan harakat qilish lozimligini anglatadi.

Har banda boshidan g'am-shodlik o'tar,
To'rt kecha-kunduzda daryoga yetar.

Ullaringga ehtiyot bo'l, jon do'stim,
Qaytadan ko'rguncha endi, Olloh yor.

“Har banda boshidan g'am-shodlik o'tar,” misrasi bilan inson hayotining o'zgaruvchanligi tasvirlanmoqda. Har bir odam hayotida baxtli va qayg'uli kunlarni boshidan kechiradi. Bu tabiiy jarayon bo'lib, hech kim doimiy quvonch yoki doimiy g'am ichida yashamaydi. “To'rt kecha-kunduzda daryoga yetar.” so'zlari bilan inson umrining qisqaligini va vaqtning tez o'tishini ifodalaydi. To'rt kun ichida daryoga yetish iborasi hayotning bir necha kun ichida o'tib ketishini, inson tez orada maqsadiga yetishini yoki hayotiy sinovlardan o'tishini bildiradi. “Ullaringga ehtiyot bo'l, jon do'stim,” – Bu maslahat Kuntug'mishga qaratilgan bo'lib, unga hayot yo'lida ehtiyotkor bo'lish, o'ylab harakat qilish kerakligini bildiradi.

Chunki har qanday shodlik va g'am vaqtinchalik bo'lsa ham, inson o'zini yo'qotib qo'ymasligi kerak. “Qaytadan ko'rguncha endi, Olloh yor.” – Cho'pon Kuntug'mishga xayrlashuv so'zlarini aytmoqda va unga Allohdan madad tilamoqda. Bu satr do'stlik, insoniy mehr-muhabbat va yo'l oldidan qilingan duoni ifodalaydi. Umuman olganda, bu nasihat Kuntug'mishga hayot yo'lida bardoshli, sabrli va ehtiyotkor bo'lish, vaqtning qadriga yetish va har qanday sharoitda ham irodali bo'lish muhimligini uqtiradi.

“Kuntug'mish” dostonidagi cho'pon obrazi tajribali, dono va hayotning past-balandini ko'rgan inson timsolidir. U bosh qahramon Kuntug'mishga hayotiy maslahat berib, uning yo'lga nur sochuvchi yo'l boshchi sifatida namoyon bo'ladi. Uning nasihatlari hayot falsafasiga asoslangan bo'lib, insonning hayotda duch keladigan sinovlariga tayyor bo'lishini, vaqtning o'tkinchiligi va ehtiyotkorlikning zarurligini eslatadi. Cho'ponning nasihatlari yosh qahramonga yo'l-yo'riq beruvchi va uning hayotiy tajribasini oshiruvchi muhim omil sifatida xizmat qiladi.

Cho'pon obrazi nafaqat “Kuntug'mish”, balki boshqa xalq dostonlari, epos va afsonalarda ham uchraydi. Masalan, “Alpomish” dostonida ham xalq orasida tajribali insonlar bosh qahramonga maslahat berib, unga to'g'ri yo'lni ko'rsatadi. Bu maslahatgo'y ko'pincha oddiy xalq vakili – cho'pon, donishmand keksalar yoki tajribali jangchilar bo'ladi. “Rustamxon”, “Go'ro'g'li”

kabi dostonlarda ham cho‘pon yoki keksa donishmandlar qahramonlarning hayot yo‘lida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday obrazlar shunchaki ikkinchi darajali qahramonlar emas, balki asarning ma‘naviy yo‘nalishini belgilovchi muhim shaxslardir. Ular tajriba, donishmandlik, sabr va bilim manbai bo‘lib, yosh avlodga kerakli maslahatlarni beradi.

Cho‘ponlar xalq hayotining mashaqqatlarini boshidan kechirgan, hayotiy tajribaga ega insonlar sifatida tasvirlanadi. Ular qahramonlarga nafaqat maslahat beradi, balki ularning jismoniy va ma‘naviy kamoloti uchun yo‘l ko‘rsatadi. Xalq donishmandligi va an‘analarini saqlovchi obraz – cho‘ponlar dostonlarda xalqning og‘zaki ijodini, urf-odatlarini va qadriyatlarini saqlovchi va yetkazuvchi shaxs sifatida ham maydonga chiqadi. Bu obraz yosh avlodni sabr, matonat, hayotiy to‘siqlarga bardosh berish kabi xislatlarga o‘rgatadi. Dostonlar orqali bunday qahramonlar yoshlarga ibrat sifatida ko‘rsatiladi.

“Kuntug‘mish” dostonidagi cho‘pon obrazi xalq donishmandligi, tajriba va ehtiyotkorlik timsolidir. U bosh qahramonga hayot yo‘lida yo‘l-yo‘riq ko‘rsatib, unga kelajakda duch keladigan qiyinchiliklarga tayyor bo‘lishni maslahat beradi. Bu obraz faqat “Kuntug‘mish” dostonigagina xos bo‘lmay, ko‘plab xalq eposlarida uchrab, yosh avlodni tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Cho‘pon donishmandlikning, sabr-to‘qatning va hayotiy tajribaning timsoli sifatida milliy merosimizda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek xalqining mashhur qahramonlik dostoni “Alpomish”da cho‘ponlar oddiy xalq vakili sifatida tasvirlanadi. Ular el-yurt tinchligini istovchi, sodiq va vijdonli insonlar sifatida gavdalanadi.

Masalan, dostonning ayrim joylarida cho‘ponlar:

“Yurt tinch bo‘lsin, el omon bo‘lsin”,

— deya duo qiluvchi obraz sifatida namoyon bo‘ladi.

Bu misolda cho‘pon xalq manfaatini o‘z manfaatidan ustun qo‘yuvchi inson sifatida berilgan.

“Go‘ro‘g‘li” turkumida cho‘ponlar ko‘pincha qahramonga yo‘l ko‘rsatuvchi, uni ogohlantiruvchi donishmand sifatida tasvirlanadi.

Masalan:

“Cho‘pon aytdi: yo‘ldan adashma, el yo‘li – haq

yo‘ldir.”

Bu misolda cho‘pon hayotiy tajriba egasi sifatida xalqning umumiy donoligini ifodalaydi.

Cho‘pon obrazi va chorvachilik masalasi qadimgi turkiy bitiktoshlarda, jumladan, “To‘nyuquq” bitiktoshida ham uchraydi. Bu manbalarda chorvachilik nafaqat iqtisodiy faoliyat, balki turkiy xalqlarning turmush tarzi, dunyoqarashi va davlat boshqaruvidagi muhim omil sifatida aks etgan.

Cho‘ponlar ko‘chmanchi turkiy xalqlar hayotida asosiy ijtimoiy qatlamlardan biri bo‘lib, ular chorvadorlik bilan shug‘ullangan. Bitiktoshlarda bu obraz turli shakllarda uchraydi. Cho‘ponning o‘z chorvasini qo‘riqlashi, podani yirtqichlardan yoki dushmanlardan asrash jarayoni hukmdor va qo‘shinlarning xalqni dushmanlardan himoya qilishi bilan qiyoslanadi. Ko‘chmanchilar uchun chorva asosiy boylik bo‘lib, yaxshi cho‘ponning borligi xalqning iqtisodiy barqarorligini ta‘minlagan.

“To‘nyuquq” bitiktoshida chorvachilikning o‘rni muhim ahamiyatga egadir. Bitiktoshda turkiy qabilalarning yashash tarzi, ularning ko‘chmanchi hayoti va chorvadorlikning ahamiyati haqida ma‘lumotlar bor. Masalan, turkiylarning o‘z chorvalari bilan keng hududlarni kezishi, qish va yozgi makonlarini o‘zgartirishi haqida ma‘lumotlar uchraydi. Chorva boylik va oziq-ovqat manbai bo‘lgani uchun, To‘nyuquq o‘z yurishlarida bu jihatni inobatga olgan va xalqning farovonligini saqlashga intilgan. Turkiylarning harbiy yurishlarida chorva asosiy ozuqa manbai sifatida xizmat qilgan.

Ko‘chmanchi lashkarlar safarbar qilinganida chorva mollari ham o‘zlari bilan olib ketilgan. Bitiktosh matnlari turkiy xalqlarning chorvachilik bilan bog‘liq urf-odatlarini, iqtisodiy tizimi va kundalik hayotini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Cho‘pon va chorvachilik bilan bog‘liq so‘zlar, iboralar qadimgi turkiy tilni o‘rganishda muhim rol o‘ynaydi. Bitiktoshlardagi yozuvlar chorvachilikning o‘sha davr siyosiy va ijtimoiy hayotdagi o‘rnini aniqlashga yordam beradi.

Asarda To‘nyuquq tomonidan aytilgan ushbu so‘zlar yuqoridagi fikrlar tasdig‘idir: “Qo‘ng‘ir qo‘y, oq otni katta qildim. Bosib olishga urinadigan dushmanni poymol qilar edim”. Ushbu misol shuni

anglatadiki, davlat harbiy ishlarini nazorat qiladigan shaxs chorvachilikdan ham xabari bo'lishi zarur. To'nyuquq obrazi esa barcha ishlarda xonga yordamchi, juda tadbirli inson sifatida gavdalanadi.

Shunday qilib, "To'nyuquq" bitiktoshi va boshqa qadimgi turkiy yodgorliklarda cho'pon obrazi hamda chorvachilik faqat iqtisodiy faoliyat emas, balki davlat boshqaruvi, harbiy strategiya va xalq farovonligining asosiy omili sifatida aks etgan. Bu jihatlar turkiy xalqlarning tarixini chuqurroq tushunish uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi.

X–XII asrlarda yozilgan asarlarda, jumladan, Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida chorvachilik va cho'ponlik ijtimoiy hayotning muhim tarkibiy qismi sifatida tasvirlangan. Ushbu davrda chorvadorlik Markaziy Osiyo xalqlari uchun asosiy xo'jalik tarmoqlaridan biri bo'lib, davlat va jamiyat tuzilishida ham o'z aksini topgan. Bu asar o'sha davr jamiyatining turli tabaqalariga tegishli bilim va donolikni o'z ichiga olgan axloqiy–didaktik doston bo'lib, unda chorvachilik va cho'ponlik hayoti ham eslab o'tiladi. "Qutadg'u bilig"da chorvadorlik xalqlarning asosiy tirikchilik manbai bo'lganligi haqida ishora qilinadi. O'sha davrda chorva mollari, ayniqsa, ot, qo'y, sigir va tuya hayot uchun muhim sanalgan. Cho'ponlar haqida ijtimoiy nuqtai nazar berib o'tilgan. Cho'ponlar jamiyatda oddiy mehnatkashlar qatorida sanalgan, lekin ularning mehnati qadrlil hisoblangan.

Asarda toza mehnat va halollik targ'ib etilgan bo'lib, cho'ponlik ham bu qadriyatlarning bir qismi sifatida tilga olinadi. "Chorvador – hamma hayvonlarga sardor". Ushbu ibora orqali asarda chorvadorning o'z hayvonlar to'plamiga bo'lgan rahbarligi va mas'uliyati ta'kidlanadi. Ya'ni, chorvador – hamma hayvonlarga sardor, degani, u butun chorva zotini tartibga soluvchi, ularni parvarish qiluvchi va xavfsizligini ta'minlovchi asosiy shaxs ekanligini ifodalaydi. Chorvador hayvonlarning har biri uchun rahbar sifatida namuna bo'ladi. Ularning har biri bilan alohida aloqada bo'lib, ularni nazorat qiladi, o'rgatadi va ularning ehtiyojlarini qondiradi. Bu hayvonlarga bo'lgan munosabat, ularga mehribonlik va e'tibor, rahbarning ham o'z xalqiga bo'lgan munosabati va mas'uliyatini aks ettiradi. Ibora orqali shuningdek, rahbarlikda mas'uliyatning ahamiyati ko'rsatiladi.

Chorvador barcha hayvonlar uchun sardor

bo'lib, ularning xavfsizligi, sog'lig'i va yaxshi holatda bo'lishini ta'minlash uchun barcha choralarni ko'radi. Shu tarzda, ideal rahbar o'z xalqiga g'amxo'rlik qilishi va ularning hayotini yaxshilashga intilishi lozimligi ta'kidlanadi. Asarda bu ibora orqali ijtimoiy tartib, birlik va axloqiy qadriyatlar ham aks etadi. Hayvonlarning tartibga solinishi, ularni boshqarish – bu haqiqiy rahbarlikning belgisidir. Bu nafaqat hayvonlar dunyosida, balki insonlar jamiyatida ham o'z aksini topishi kerak, ya'ni davlat rahbarlari o'z fuqarolariga nisbatan shu tarzda yondoshuvni amalga oshirishi zarurligi nazarda tutiladi. Shunday qilib, "Chorvador – hamma hayvonlarga sardor" iborasi nafaqat chorvadorning o'z faoliyatidagi o'rnini, balki ideal rahbarning insonlarga bo'lgan munosabatini ham ifodalaydi.

Bu yerda rahbarlik, mas'uliyat va parvarish tushunchalari uyg'unlashib, ijtimoiy tartibning, adolat va g'amxo'rlikning timsoli sifatida ko'rsatiladi. Asarda hukmdor va davlat boshqaruvchilari uchun maslahatlar berilgan bo'lib, unda mol–mulk va chorva to'g'ri boshqarilishi kerakligi ta'kidlanadi. Ya'ni, yaxshi podshoh xalqning hayotiy ehtiyojlarini, jumladan, chorvadorlikni ham rivojlantirishga e'tibor qaratishi lozim. "Qutadg'u bilig"da chorvachilik va cho'ponlik faqat iqtisodiy faoliyat emas, balki ijtimoiy qadriyatlar bilan bog'liq bo'lgan soha sifatida ham tasvirlangan.

O'zbek romanchiligi va qissachiligida cho'pon obrazi turli davrlarda o'ziga xos talqin etilgan. Cho'pon – xalq hayotiga yaqin, tabiat bilan hamnafas inson sifatida tasvirlanadi. U ba'zan fidoyi mehnatkash, ba'zan esa jamiyatdagi muammolarni chuqur his qiluvchi donishmand shaxs sifatida gavdalanadi. Cho'pon obrazi ko'pincha inson va tabiat munosabatlarining timsoli sifatida ham namoyon bo'ladi.

Pirimqul Qodirovning "Qora ko'zlar" asarida cho'pon obrazi jamiyatdagi murakkab ijtimoiy munosabatlar bilan bog'liq holda yoritiladi. Hulkar obrazi orqali mehnat taqsimotining noto'g'ri yo'lga qo'yilganligi fosh etiladi. U qishloq qizlari uchun odatiy bo'lmagan kasb – cho'ponlikni bajarishga majbur bo'ladi. Hulkarining toqqa chiqib, qo'y boqishi faqat oddiy hayotiy zarurat emas, balki jamiyatdagi tengsizlik, ijtimoiy

adolatsizlik va taqdir zarbalari natijasi sifatida tasvirlanadi. Cho'pon obrazi va ijtimoiy muhit Roman qahramonlaridan Madaminjon, Ma'suda, Jannatoy, Cho'lponoy kabi kabi personajlar orqali 60-yillar o'zbek qishloqlari hayotidagi ijtimoiy adolatsizliklar keng yoritiladi. Ayniqsa, Ma'suda va Hulkar obrazlari orqali ayollar hayotidagi muammolar, ularning erkaklar jamiyatidagi mavqei ochib beriladi. Bu jihatdan cho'ponlik o'z ixtiyori bilan tanlanadigan oddiy kasb emas, balki qishloqdagi og'ir turmushning ramzi sifatida aks ettiriladi.

Pirimqul Qodirov o'z romanida cho'pon obrazini faqat tarixiy yoki ramziy timsol sifatida emas, balki ijtimoiy muammolarni yoritish vositasi sifatida qo'llagan. Bu asar orqali cho'ponlik hayoti xalq dostonlaridagi idealizatsiyadan chiqib, real hayotdagi qiyinchiliklarni ko'rsatadigan badiiy uslubga o'tgan. Cho'pon obrazi endi faqatgina mehnatkashlik timsoli emas, balki jamiyatdagi adolatsizlik va inson taqdirining murakkabligini ifodalovchi badiiy vositaga aylangan. Hulkarning cho'pon bo'lishi uning shaxsiy tanlovi emas, balki jamiyat tomonidan yuklatilgan majburiyat ekanligi tasvirlangan. Bu tasvirlash usuli cho'pon obrazining yangi bosqichi bo'lib, uni xalq dostonlari va mifologik talqinlardan farqli ravishda ijtimoiy muammolar bilan bog'laydi.

Xulosa qilib aytganda, Xalq og'zaki ijodida cho'pon konsepti chuqur ma'naviy va falsafiy mazmunga ega. U xalqning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va hayot falsafasini o'zida mujassam etadi. Cho'pon obrazi orqali xalq halollikni, mehnatsevarlikni va insoniylikni ulug'laydi. Shu bois bu obraz bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan va xalq madaniyatining muhim unsuri bo'lib qolmoqda.

References

1. A.Zunnunov, N.Hotamov. "Adabiyot nazariyasidan qo'llanma"- Toshkent, 1978. B.41.
2. "Payg'ambarlar tarixi" Abu Hasan an-Nadviy, Toshkent 2023.
3. "Kuntug'mish" O'zbek xalq dostoni. "Kamalak-PRESS" nashriyoti, 2019.121-122-123-betlar.
4. "Ona tili va adabiyot" "Sharq" nashriyoti. Toshkent, 2014.
5. Yusuf Xos Hojib "Qutadg'u bilig". Toshkent, 2007. 133-bet.
6. Pirimqul Qodirov Qora ko'zlar O'zbekiston, Toshkent, 2009. 120-134 b
7. Hotam Umurov. "Adabiyotshunoslik nazariyasi Toshkent 2004.
8. Dilmurod Quronov. "Adabiyot nazariyasi asoslari Toshkent 2018.